

JÓZEF M. FISZER

Instytut Studiów Politycznych PAN

ORCID: 0000-0003-2461-4341

fiszerm@isppan.waw.pl

GENEZA TRAKTATU Z MAASTRICHT I JEGO ZNACZENIE DLA INTEGRACJI I BEZPIECZEŃSTWA EUROPY

The Origins of the Maastricht Treaty and Its Importance for European Integration and Security

The Maastricht Treaty was signed thirty years ago, on 7 February 1992 and, after ratification, it came into force on 1 November 1993. It was a milestone on the path to European integration, which began after World War II, and an important element of the transatlantic international security system. On its basis, the European Union (EU) was created.

Its genesis and decisions were influenced by such events and processes as: the Autumn of Nations 1989, which led to the fall of communism in the countries of Central and Eastern Europe, the unification of Germany on 3 October 1990, the collapse of the Soviet Union in December 1991 and the end of the Cold War.

This article aims to analyse the origins of the Maastricht Treaty and show its importance in the integration and security of Europe after the collapse of the Yalta–Potsdam order and the end of the Cold War. The main thesis is that without the fall of communism in the countries of Central and Eastern Europe and the collapse of the USSR, the unification of Germany and the end of the Cold War, the Maastricht Treaty would not have been signed and the EU would not have been created. Moreover, without the Maastricht Treaty and the EU, the international situation after the end of the Cold War would have been less stable as the competition between a united Germany and France for leadership in Europe would have intensified. Russia could have used this to strengthen its position in the post-communist world.

Keywords: Maastricht Treaty, European Union, genesis, cold war, security, integration, Europe, world.

WPROWADZENIE

Traktat z Maastricht, którego oficjalna nazwa to Traktat o Unii Europejskiej (TUE), jest bezterminową umową międzynarodową, parafowaną 11 grudnia 1991 r. i podpisaną w dniu 7 lutego 1992 r. Po jego ratyfikacji wszedł w życie 1 listopada 1993 r.¹. Stanowił on krok milowy na drodze integracji Europy, rozpoczętej po drugiej wojnie światowej. Traktat z Maastricht powołał do życia Unię Europejską (UE), definiując ją jako „nowy etap w procesie tworzenia coraz ściślejszego związku pomiędzy narodami Europy, w którym decyzje podejmowane są na szczeblu jak najbliższym obywatelowi” (art. A. TUE). Zadaniem UE jest kształtowanie w sposób spójny i solidarny stosunków między państwami członkowskimi oraz między ich narodami. Traktat z Maastricht został wynegocjowany i podpisany w trudnym i jednocześnie przełomowym momencie dla stosunków międzynarodowych Europy i świata. Na jego genezę i postanowienia bezsprzecznie wpłynęły takie ówczesne wydarzenia i procesy jak Jesień Ludów 1989, dzięki której doszło do upadku komunizmu w państwach Europy Środkowo-Wschodniej, zjednoczenia Niemiec 3 października 1990 r., rozpadu Związku Radzieckiego w grudniu 1991 r. i zakończenia zimnej wojny na świecie. Wydarzenia te przyczyniły się do upadku ładu jałtańskiego-poczdamskiego i miały daleko idący wpływ na uruchomienie procesu budowy w Europie i na świecie nowego, tzw. postzimnowojennego (postkomunistycznego), demokratycznego i pokojowego porządku międzynarodowego².

Traktat z Maastricht określił zasady regulujące stosunki między Unią Europejską a państwami członkowskimi, wprowadzając zasadę poszanowania tożsamości narodowej, a także podnosząc na szczebel unijny zasadę lojalnej współpracy. Co więcej, wyznaczył UE pięć podstawowych celów do realizacji, które do dziś nie straciły na aktualności. Były to: po pierwsze, zapewnienie zrównoważonego i trwałego postępu gospodarczego i społecznego, w szczególności poprzez utworzenie przestrzeni bez granic wewnętrznych, umacnianie ekonomicz-

¹ Tekst traktatu patrz: *Dokumenty Wspólnot Europejskich*, UMCS, Lublin 1994; Z.M. Doliwa-Klepacki, *Wspólnoty Europejskie*, TEMIDA, Białystok 1993, s. 189–269.

² Szerzej na ten temat patrz: J.M. Fiszer, *Transformacja ustrojowa w Polsce po 1989 roku oraz jej sukcesy i porażki*, w: J. Wojnicki, J. Miecznikowska, Ł. Zamecki (red.), *Polska i Europa w perspektywie politologicznej*, t. II, Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2020, s. 73–98; *idem*, *Przesłanki wewnętrzne i międzynarodowe upadku Związku Radzieckiego w 1991 roku oraz jego konsekwencje geopolityczne dla polityki zagranicznej Polski*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, nr 19, z. 2, s. 19–41.

nej i społecznej spójności oraz ustanowienie Unii Gospodarczej i Walutowej (UGW); po drugie, potwierdzanie swej tożsamości na arenie międzynarodowej, zwłaszcza poprzez realizację wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, obejmującej docelowo określanie wspólnej polityki obronnej; po trzecie, rozwijanie ścisłej współpracy w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych; po czwarte, ochrona praw i interesów obywateli państw członkowskich przez ustanowienie obywatelstwa Unii; po piąte, pełne zachowanie i dalszy rozwój dorobku prawnego (*acquis communautaire*) dla zapewnienia skuteczności funkcjonowania mechanizmów i instytucji Wspólnoty (art. B. TUE)³.

Artykuł 109 traktatu z Maastricht określił też niezbędne kryteria konwergencji (spójności) systemowej, czyli warunki, jakie muszą spełniać kandydaci do Unii Gospodarczej i Walutowej, które – w kontekście starań Ukrainy o akcesję do UE – warto dziś przypomnieć. Są to: stopa inflacji nieprzekraczająca więcej niż o 1,5 punktu procentowego średniej inflacji w trzech krajach UE, w których jest ona najniższa; długoterminowa stopa procentowa nieprzekraczająca więcej niż o 2 punkty procentowe średniej odpowiednich stóp występujących w trzech krajach UE o najniższej inflacji; udział deficytu budżetowego w PKB nie większy niż 3 proc. W ten sposób przygotowany został „grunt” do utworzenia Unii Gospodarczej i Walutowej (UGW) i wprowadzenia w jej ramach wspólnej waluty Unii Europejskiej – euro, co nastąpiło z dniem 1 stycznia 1999 r. Jak pisze profesor Jan Barcz: „Ustanowienie Unii Gospodarczej i Walutowej powiązane było z procesem zjednoczenia Niemiec. Włączenie (głównie za sprawą Francji) zjednoczonych Niemiec do sfery jednolitej waluty jest równoznaczne z mocnym ich spojeniem więzami integracyjnymi, co gwarantuje, że „Niemcy pozostaną europejskie” (a nie „Europa niemiecka”)⁴. *Nota bene* obecnie do strefy euro należy 19 państw członkowskich UE⁵.

Na mocy traktatu z Maastricht państwa członkowskie powierzyły ówczesnej Unii Europejskiej kompetencje, których zakres był

³ J.J. Węc, *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950–2010*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012, s. 209–212; J.M. Fiszer, *Unia Europejska a Polska. Dziś i jutro*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002, s. 31–42.

⁴ J. Barcz, *Znaczenie Traktatu z Maastricht w rozwoju integracji europejskiej. Nadal aktualne wyzwania*, w: E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, M. Michalczyk-Wlizio (red.), *Państwo – prawa człowieka – mniejszości narodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2023, s. 195.

⁵ K. Żukrowska, *Skutki unii walutowej dla procesów integracji*, „Sprawy Międzynarodowe” 1997, nr 3, s. 84–87; M. Günther, *Wchodzenie w erę euro*, „Deutschland” 1998, nr 4, s. 3–7.

poszerzany na mocy kolejnych traktatów rewizyjnych: traktatu z Amsterdamu (1999), traktatu z Nicei (2003) i traktatu z Lizbony (2009). W praktyce doprowadziło to jednak do napięć, które unaocznili wyrok niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 1993 r., zwany wyrokiem w sprawie traktatu z Maastricht, powszechnie przywoływany później w orzecznictwie i doktrynie pozostałych państw członkowskich Unii Europejskiej⁶.

Wśród badaczy i polityków dominują sprzeczne oceny odnośnie do kondycji, zadań, celów i przyszłości UE. Z jednej strony dominuje opinia, że UE już wytworzyła specyficzny system więzi wewnętrznych, rozbudowała własne struktury i oryginalne procedury rządzenia, a jej główne organy odzwierciedlają specyficzny system władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej o ograniczonych możliwościach przymusu. Ich zdaniem Unia wyznacza najkorzystniejszy kierunek dla rozwoju całej Europy. Ponadto twierdzą, że pogłębienie integracji europejskiej wzmocniło państwa członkowskie, a UE jest dla nich parasolem ochronnym. Dzięki temu państwa te zwielokrotniają swoje wpływy w świecie⁷. Z drugiej strony pojawiają się opinie, że UE od lat dryfuje, i to w nieznanym kierunku, co stanowi dla niej poważne zagrożenie, że wymaga ona dalszego doskonalenia struktur wspólnotowych i nowych zasad współpracy oraz szerszego kształtowania świadomości europejskiej i globalnej wśród państw członkowskich, ich obywateli i elit politycznych. Te pesymistyczne oceny pogłębił brexit, czyli wyjście Wielkiej Brytanii ze struktur UE, co ostatecznie nastąpiło w dniu 31 stycznia 2020 r. Brexit – moim zdaniem – poważnie osłabił potencjał UE, a tym samym bezpieczeństwo Europy⁸.

Celem niniejszego artykułu jest analiza przesłanek genezy traktatu z Maastricht oraz ukazanie jego znaczenia dla bezpieczeństwa Europy po rozpadzie ładu jałtańsko-poczdamskiego i zakończeniu zimnej wojny na świecie. Natomiast tezą główną tego opracowania jest konstatacja, że bez upadku komunizmu w państwach Europy Środkowo-Wschodniej i zakończenia zimnej wojny nie doszłoby do podpisania traktatu z Maastricht i utworzenia Unii Europejskiej, która stała się akceleratorem integracji Europy. Ponadto stwierdzam, że traktat

⁶ J.J. Węc, *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej...*, s. 210; T.G. Grosse, *Pokryzysowa Europa. Dylematy Unii Europejskiej*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2018.

⁷ P.M. Kaczyński, *Silniejsza Unia to silniejsze państwa*, „Gazeta Wyborcza”, 26.07.2022, s. 15.

⁸ J.M. Fiszer, *Unia Europejska po brexicie*, w: J.M. Fiszer (red.), *Unia Europejska – Chiny w XXI wieku*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2018, s. 35–71.

z Maastricht, powołując do życia UE, która stała się ważnym filarem systemu transatlantyckiego, przyczynił się także do umocnienia bezpieczeństwa Europy po zakończeniu zimnej wojny.

1. PRZESŁANKI MIĘDZYNARODOWE GENEZY TRAKTATU Z MAASTRICHT

1.1. CELE TRAKTATU Z MAASTRICHT

Z początkiem lat 60. XX w. w stosunkach międzynarodowych rozpoczął się nowy etap budowania jedności europejskiej. W dniach 10–11 lutego 1961 r. w Paryżu odbyła się konferencja szefów rządów i ministrów spraw zagranicznych, na której omawiano kwestię utworzenia europejskiej unii politycznej. W celu opracowania tego projektu powołano specjalną komisję, na czele której stanął francuski ambasador Christian Fouchet. Efektem prac komisji był projekt utworzenia Unii Politycznej Państw Europejskich, który oficjalnie został ogłoszony 2 listopada 1961 r.⁹ Plan Foucheta zawierał szczegółowe wytyczne dotyczące spraw polityki zagranicznej, ale również kwestii związanych z zacieśnianiem współpracy na płaszczyźnie naukowej i kulturalnej. Projekt ten jednak nie uzyskał aprobaty państw członkowskich Wspólnoty, które zarzucały mu zbyt duże odstępstwa od tworzenia ponadnarodowej unii politycznej. Plan Foucheta zakładał bowiem utworzenie Europejskiej Komisji Politycznej, której skład podlegałby bezpośrednio narodowym ministerstwom. Plan utworzenia europejskiej unii politycznej, po dymisji Foucheta w marcu 1962 r., podtrzymał nowy przewodniczący komisji Attilio Cattani. Niestety, również jego propozycje zostały odrzucone przez państwa „szóstki”, co doprowadziło w 1962 r. do zaniechania rozmów w sprawie utworzenia unii politycznej¹⁰.

W tym samym czasie, po długich rokowaniach w grudniu 1962 r. zostały podpisane brytyjsko-amerykańskie układy regulujące ścisłą współpracę obu państw w zakresie broni atomowej i na rzecz bezpieczeństwa wspólnoty atlantyckiej, mające duże znaczenie dla bezpieczeństwa Europy. W odpowiedzi na zbliżenie USA i Wielkiej Brytanii w dniu 22 stycznia 1963 r. Francja podpisała z RFN traktat elizejski, który

⁹ Z.M. Doliwa-Klepacki, *Integracja europejska*, Temida 2, Białystok 1999, s. 283.

¹⁰ K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2003, s. 186–188.

zakładał pojednanie obu państw, koordynację polityki zagranicznej i militarnej oraz współpracę na rzecz integracji Europy¹¹.

1.2. TRAKTATY ZAŁOŻYCIELSKIE

Podjęcie kolejnych działań na rzecz utworzenia europejskiej unii politycznej zostało zahamowane na początku 1965 r. w związku z kryzysem instytucjonalnym w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej. Przyczyn kryzysu należy doszukiwać się w sprzecznych interesach państw Wspólnoty oraz w postulatach Komisji Europejskiej i Parlamentu Europejskiego, które domagały się zwiększenia zakresu swoich kompetencji. Zgodnie z założeniami traktatu rzymskiego od dnia 1 stycznia 1966 r. szereg decyzji podejmowanych przez Radę Ministrów miało być przyjmowanych większością kwalifikowaną, a nie jak do tej pory – jednogłośnie. Oznaczało to możliwość podejmowania wielu decyzji większością dwóch trzecich głosów bez możliwości zastosowania prawa weta przez „przegłosowane” państwo¹². Takie rozwiązanie było nieakceptowalne dla Francji, która obawiała się możliwości przegłosowania w istotnych z jej punktu widzenia decyzjach. Decyzja prezydenta Charles’a de Gaulle’a o wycofaniu Francji z udziału w pracach Rady Ministrów wywołała kryzys, który zakończył się 30 stycznia 1966 r. podpisaniem tzw. protokołu luksemburskiego. Stwierdzał on, że „w przypadku gdy Traktat przewiduje głosowanie większością kwalifikowaną, każde z państw może sprzeciwić się podjęciu decyzji, wskazując na żywotne interesy narodowe”¹³. Bez wątpienia „kompromis luksemburski” należy uznać za sukces Francji. Zmiana postanowień traktatów rzymskich nie podważała idei integracji europejskiej, jednak w pewien sposób przesunęła akcent ponadnarodowy, pozostawiając państwu członkowskiemu znaczną część suwerenności narodowej. Protokół luksemburski stanowił, że wprowadzanie jakichkolwiek zmian nie dojdzie do skutku bez ich pełnego poparcia ze strony najsilniejszego państwa Wspólnoty, czyli Francji.

W ostatnim etapie realizacji traktatów rzymskich, który rozpoczął się z dniem 1 stycznia 1966 r., miały zostać wprowadzone zmiany

¹¹ S. Parzymies, *Od pojednania do wspólnego bezpieczeństwa. Wojskowe aspekty stonunków Paryż-Bonn*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1990, s. 42; J.M. Fiszer (red.), *Współpraca Polski, Niemiec i Francji w ramach Trójkąta Weimarskiego (1991–2021)*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2022.

¹² A. Noble, *Przewodnik po Unii Europejskiej. Od Rzymu do Maastricht i Amsterdamu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 45.

¹³ W. Góralski, *Wspólnoty europejskie*, w: W. Góralski (red.), *Unia Europejska. Geneza–System–Prawo*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 149–182.

dotyczące organów trzech Wspólnot. W początkowej fazie funkcjonowania miały one podobne organy, posiadające jednak różne kompetencje, wynikające ze zróżnicowania ich celów i działalności. Za najbardziej wpływową organizację była uważana Europejska Wspólnota Gospodarcza (EWG), utożsamiana z motorem integracji europejskiej. To właśnie ona podjęła się realizacji trzech wspólnych polityk: rolnej, która została wypracowana w latach 1962–1968, przyjętej w 1970 r. polityki handlowej oraz wprowadzonej w 1968 r. unii celnej¹⁴. Próba połączenia organów Wspólnot wywołała spory pomiędzy państwami członkowskimi, które obawiały się nadania organom ponadnarodowego charakteru. Udało się jednak wypracować wspólne stanowisko, które doprowadziło do podpisania 8 kwietnia 1965 r. tzw. traktatu fuzyjnego, który wszedł w życie 1 lipca 1967 r. Na jego mocy główne organy decyzyjne Wspólnot (Rada Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, Rada Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej oraz Rada Euratomu) zostały połączone we wspólną Radę Unii Europejskiej. Tworzyli ją przedstawiciele rządów posiadający liczbę głosów odpowiadającą potencjałowi demograficznemu danego państwa. Oficjalnie przedstawicielami rządów zostali ustanowieni ministrowie spraw zagranicznych, jednak w praktyce skład Rady był zmienny i uzależniony od tematyki poruszanych problemów. Traktat fuzyjny połączył również organy wykonawcze: Wysoką Władzę w Europejskiej Wspólnocie Węgla i Stali, Komisję w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej oraz Komisję w Europejskiej Wspólnocie Energii Atomowej w jedną, wspólną Komisję Wspólnot Europejskich. W skład Komisji wchodziło dziewięciu członków, przy czym każde państwo musiało wyznaczyć jednego przedstawiciela, a największe państwa członkowskie mogły wyznaczyć dwóch komisarzy. Połączenie organów miało niewątpliwie ogromne znaczenie dla skuteczności prowadzonych przez Wspólnoty Europejskie działań¹⁵.

Wewnętrzny rozwój integracji i stopniowe zacieśnianie współpracy między państwami „szóstki” nie zamykało drogi do nawiązywania współpracy z kolejnymi europejskimi państwami. Artykuł 237 Traktatu o EWG zakładał, że do Wspólnoty może przystąpić każde państwo europejskie, które złoży stosowny wniosek do Rady. Decyzja o przyjęciu podejmowana była jednomyślnie, po uprzedniej konsultacji z Komisją. Pierwsze wnioski potencjalnych kandydatów wpłynęły do

¹⁴ K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej...*, s. 196.

¹⁵ *Ibidem*, s. 196–198.

Wspólnoty w 1961 r. W dniu 9 sierpnia oficjalny wniosek o przystąpienie do EWG złożyła Wielka Brytania. Jednocześnie z podobnymi wnioskami w tym samym roku wystąpiły: Irlandia (31 lipca), Dania (10 sierpnia) i Norwegia (2 maja)¹⁶. Na decyzję o nieprzyjęciu Wielkiej Brytanii do struktur Wspólnoty duży wpływ miało nieufne stanowisko Francji co do szczerości intencji Londynu. Cień na toczące się negocjacje rzuciło spotkanie premiera Macmillana z prezydentem Charles'em de Gaulle'em w 1958 r., podczas którego brytyjski premier porównał utworzenie EWG do blokady kontynentalnej, która miała miejsce w Europie w czasie rządów Napoleona Bonapartego we Francji. Ostatecznie wniosek o przystąpienie Wielkiej Brytanii do Wspólnoty został odrzucony 29 stycznia 1963 r. Wpłynęło to na decyzję pozostałych państw, które zaniechały wysiłków na rzecz wstąpienia do struktur EWG. Zmiana władzy w 1964 r. na Wyspach Brytyjskich doprowadziła do kolejnej próby akcesji. Wniosek o przyjęcie do EWG został ponownie złożony przez Wielką Brytanię 10 maja 1967 r. W tym samym roku wnioski złożyły także Irlandia, Dania, Norwegia oraz Szwecja¹⁷. Również ta próba zakończyła się sprzeciwem prezydenta de Gaulle'a, który 27 października 1967 r. ogłosił publiczne weto. Odmienne było stanowisko Parlamentu Europejskiego, który w pełni poparł starania akcesyjne wszystkich państw. Negatywne stanowisko Francji po raz kolejny powstrzymało rozszerzenie Wspólnot Europejskich¹⁸.

1.3. RAPORTY ÉTIENNE'A DAVIGNONA I LEO TINDEMANS

Spotkanie szefów dyplomacji i rządów państw członkowskich, które odbyło się w dniach 1–2 grudnia 1969 r. w Hadze, otworzyło nowy etap integracji europejskiej. Dało ono początek regularnie organizowanym szczytom, na których szefowie rządów podejmowali najważniejsze decyzje dotyczące Wspólnoty Europejskiej (WE). Celem szczytu haskiego było ustalenie dalszego kierunku integracji z włączeniem w ten proces tworzenia unii ekonomicznej i walutowej oraz rozszerzenie Wspólnoty i rozpoczęcie rozmów negocjacyjnych z Danią, Irlandią, Norwegią i Wielką Brytanią. Efektem spotkania było powołanie wiosną 1970 r. grona ekspertów pod przewodnictwem Pierre'a Wernera, którego zadaniem było opracowanie projektu utworzenia unii gospodarczej i walutowej. Opracowany projekt składał się z trzech

¹⁶ K. Popowicz, *Historia integracji europejskiej*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2006, s. 81.

¹⁷ *Ibidem*, s. 98.

¹⁸ K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej...*, s. 199.

etapów i zakładał osiągnięcie zamierzonego celu do 1980 r. Cel ten nie został jednak osiągnięty, na co wpływ miały załamanie się systemu walutowego z Bretton Woods oraz kryzys gospodarczy z 1973 r., spowodowany wzrostem cen ropy. Kolejną inicjatywą było powołanie komitetu składającego się z dyrektorów departamentów ministerstw spraw zagranicznych państw Wspólnoty z Belgiem Étienne'em Davignonem na czele, którego celem było przygotowanie projektu wspólnej koordynacji polityki zagranicznej. Raport Davignona zawierał ogólne wytyczne dotyczące europejskiej współpracy politycznej wraz z zakresem współpracy w dziedzinie polityki zagranicznej¹⁹. Został on przyjęty 27 października 1970 r. i stał się fundamentem Europejskiej Współpracy Politycznej. Zgodnie z założeniami szczytu haskiego wreszcie udało się rozpocząć procedurę rozszerzania Wspólnoty o kolejne państwa. W czerwcu 1970 r. rozpoczęły się negocjacje akcesyjne z Danią, Irlandią, Norwegią i Wielką Brytanią, które zakończyły się podpisaniem traktatu akcesyjnego 22 stycznia 1972 r. W referendum przeprowadzonym w krajach kandydujących, dotyczącym uczestnictwa w strukturach WE, tylko norweskie społeczeństwo wyraziło swój sprzeciw (53,49 proc. głosów przeciwnych)²⁰. Dla pozostałych państw (Danii, Wielkiej Brytanii i Irlandii) procedura ratyfikacyjna zakończyła się pomyślnie 1 stycznia 1973 r. wraz z wejściem w życie traktatu akcesyjnego.

Konferencja premierów i rządów EWG, która odbyła się 9–10 grudnia 1974 r., rozpoczęła kolejny etap rozwoju integracji europejskiej. Powstała wówczas koncepcja przygotowania raportu, który będzie zawierał szczegółowe wytyczne dotyczące przyszłego kształtu Unii Europejskiej. Koordynację projektu powierzono belgijskiemu premierowi Leo Tindemansowi, który po rocznych konsultacjach, 22 grudnia 1975 r. przedstawił ostateczny dokument pod nazwą *Unia Europejska*. Głównym założeniem raportu Tindemansa było wprowadzenie wspólnej polityki gospodarczej, rolnej, przemysłowej, walutowej, energetycznej i badawczej. Do kolejnych postanowień należy zaliczyć wspólne prowadzenie polityki zagranicznej, wspólne działania obronne, rozwój wspólnej polityki socjalnej oraz uwzględnienie polepszenia ochrony praw człowieka. Dokument ten odegrał ważną rolę w procesie powstawania Unii Europejskiej, ponieważ ukazał ułomności wcześniejszych działań integracyjnych w Europie, a jednocześnie zawierał wizję UE jako organizacji łączącej państwa członkowskie na płaszczyźnie

¹⁹ K. Popowicz, *Historia integracji europejskiej...*, s. 115.

²⁰ K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej...*, s. 218.

politycznej. Zarówno Parlament Europejski, jak i Komisja w 1976 r. wyraziły akceptację dla realizacji założeń zawartych w raporcie Tindemansa. W celu sprawdzenia możliwości dostosowania mechanizmów WE do potrzeb przyszłej Unii Europejskiej Rada Europejska powołała specjalny zespół „trzech mędrców”. Sporządzony przez nich raport precyzował cele i zadania Unii Europejskiej. Był podobny do założeń postulowanych w propozycjach Leo Tindemansa.

Proces integracyjny był procesem powolnym, ale stale postępującym zarówno w sferze funkcjonowania Wspólnoty, jak i rozszerzania jej o kolejne państwa. Z dniem 1 stycznia 1981 r. dziesiątym państwem członkowskim Wspólnoty stała się Grecja, następnie 1 stycznia 1986 r. przystąpiły do niej Hiszpania i Portugalia. Początek lat 80. XX w. uświadomił ówczesnym politykom, że proces integracji Europy wymaga głębokich reform, w dużej mierze opartych na raporcie Tindemansa. Jedną z kluczowych inicjatyw w tym zakresie było wystąpienie ministra spraw zagranicznych RFN Hansa Dietricha Genschera z 6 stycznia 1981 r., podczas którego wysunął on propozycję przekształcenia Wspólnot w Unię Europejską. Projekt ten został poparty przez szefa włoskiej dyplomacji, Emilio Colombo, i stał się podstawą projektu Aktu europejskiego²¹. Dokument zakładał rewizję traktatów założycielskich, zwiększenie uprawnień Rady Europejskiej i Parlamentu Europejskiego, nawiązywanie ściślejszej współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa i na płaszczyźnie kulturalnej. Zakładał on również ograniczenie stosowania kompromisu luksemburskiego tylko do „żywotnych interesów” państw członkowskich.

1.4. JEDNOLITY AKT EUROPEJSKI

W marcu 1981 r. na podstawie inicjatywy Genschera-Colombo Rada Europejska przyjęła *Uroczystą deklarację o Unii Europejskiej*, a projekt budowy unii politycznej powierzono powołanemu przez Parlament Komitetowi ds. Instytucjonalnych. Kolejne kroki na drodze do zawarcia traktatu z Maastricht i utworzenia Unii Europejskiej podjęto podczas spotkania Rady Europejskiej w dniach 28–29 czerwca 1985 r. w Mediolanie. Została wówczas zaprezentowana biała księga, podsumowująca działania na rzecz utworzenia jednolitego rynku do końca 1992 r. Następnie, 9 września 1985 r. odbyła się konferencja międzyrządowa, na której 12 państw europejskich przyjęło projekt Jednolitego aktu europejskiego (JAE). W konferencji brała udział Hiszpania, która

²¹ W. Góralski, *Wspólnoty europejskie...*, s. 80.

traktat akcesyjny podpisała 12 czerwca 1985 r., a oficjalnym członkiem Wspólnoty stała się 1 stycznia 1986 r. Uczestniczyła w niej również Portugalia, która wniosek o członkostwo złożyła w tym samym roku co Hiszpania (1977 r.) i do Wspólnoty przystąpiła 1 stycznia 1986 r.²². Tekst JAE został podpisany w dwóch turach: 17 lutego 1986 r. (9 państw: Belgia, RFN, Hiszpania, Francja, Irlandia, Luksemburg, Królestwo Niderlandów, Portugalia, Wielka Brytania) oraz 28 lutego 1986 r. (Włochy, Grecja, Dania)²³, a wszedł w życie 1 lipca 1987 r.

Po upadku komunistycznych rządów w Europie Środkowej i Wschodniej wraz z zakończeniem zimnej wojny doszło do zwołania dwóch konferencji międzyrządowych w 1990 r. Pierwsza z nich dotyczyła unii gospodarczej i walutowej, natomiast druga poświęcona była unii politycznej. Obie konferencje przyspieszyły prace nad Traktatem o Unii Europejskiej, który – jak już wspominałem – wstępnie został przyjęty podczas spotkania Rady Europejskiej w Maastricht w dniach 9–10 grudnia 1991 r.²⁴. Rokowania w sprawie traktatu dotyczącego powstania Unii Europejskiej nabrały tempa po upadku komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej oraz zjednoczeniu Niemiec 3 października 1990 r. i wyborach do Bundestagu 2 grudnia 1990 r., w wyniku których na stanowisku kanclerza RFN na cztery kolejne lata pozostał Helmut Kohl²⁵.

Niemcy i Francja opowiadały się za wspólną polityką zagraniczną i bezpieczeństwa, która w przyszłości miała doprowadzić do powstania wspólnoty obronnej, ściśle współpracującej z NATO, oraz za wzmocnieniem roli Parlamentu Europejskiego w procesie decyzyjnym UE. Popierały budowę federalnej Unii ze wspólną walutą. Ostatecznie 7 lutego 1992 r. został podpisany Traktat o Unii Europejskiej (TUE), nazywany potocznie traktatem z Maastricht, którego sygnatariuszami były Belgia, Dania, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, RFN, Portugalia, Wielka Brytania i Włochy²⁶. Wszedł on w życie 1 listopada 1993 r. Traktat składał się z 7 tytułów, 33 deklaracji i 17 protokołów. Powołał on do życia Unię Europejską, która stanowiła przełom zarówno w procesie integracji Europy, jak i na drodze do zapewnienia jej bezpieczeństwa.

²² K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej...*, s. 238–240.

²³ W. Góralski, *Wspólnoty europejskie...*, s. 82.

²⁴ M. Cini (red.), *Unia Europejska. Organizacja i funkcjonowanie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne SA, Warszawa 2007, s. 77.

²⁵ B. Koszel, *Rola Niemiec w procesach decyzyjnych Unii Europejskiej w XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 2019, s. 36.

²⁶ A. Przyborowska-Klimczak, E. Skrzydło-Tefelska, *Dokumenty europejskie*, t. 3, Wydawnictwo Mopol, Warszawa 2007, s. 295.

2. UNIA EUROPEJSKA I JEJ DZIAŁALNOŚĆ NA RZECZ INTEGRACJI I BEZPIECZEŃSTWA EUROPY PO ZAKOŃCZENIU ZIMNEJ WOJNY

2.1. UNIA EUROPEJSKA – PO TRAKTACIE Z MAASTRICHT (KONSTRUKCJA TRZECH FILARÓW)

Najważniejsze cele, jakie Unia Europejska postawiła przed państwami członkowskimi, zostały sformułowane w art. 2 traktatu z Maastricht. Należały do nich: dbanie o postęp gospodarczy i społeczny, eliminowanie bezrobocia, wzmacnianie współpracy między członkami UE w zakresie gospodarczym i społecznym. Ostatecznym celem wspólnych starań miało być ustanowienie unii gospodarczej i pieniężnej ze wspólną walutą. Artykuł 2 nakładał na członków Wspólnoty obowiązek dążenia do urzeczywistnienia wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, która w przypadku zagrożenia powinna stanowić podstawy do wspólnej obrony. Traktat kładł nacisk na wzmacnianie ochrony praw i interesów obywateli Wspólnoty, którzy od tej pory stali się obywatelami Unii. Obywatelstwo Unii Europejskiej nabyli wszyscy mieszkańcy państw członkowskich, którzy posiadali ich obywatelstwo. Na mocy traktatu mieli zagwarantowaną swobodę poruszania się w ramach całego obszaru Wspólnoty. Jedną z ważniejszych jego części były postanowienia dotyczące Unii Gospodarczo-Walutowej (UGW) i tzw. kryteria konwergencji, które otwierały drzwi państwom członkowskim do unii walutowej²⁷.

Unia Europejska utworzona na mocy traktatu z Maastricht miała przejrzystą strukturę, którą tworzyły trzy „części”, potocznie nazywane filarami. Pierwszy filar tworzyły Wspólnoty Europejskie, drugi – wspólna polityka zagraniczna i sprawy bezpieczeństwa, natomiast trzeci – współpraca w ramach wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych²⁸. W ramach pierwszego filaru zostało wprowadzone wyżej wspomniane obywatelstwo europejskie. Nie zostały nim objęte osoby spoza Wspólnoty, które zamieszkiwały terytorium Unii. Gwarantem przestrzegania praw człowieka stał się powołany Rzecznik Praw Obywatelskich, do którego skargi na instytucje wspólnotowe mogą być składane przez osoby fizyczne i instytucje. Traktat zobowiązywał

²⁷ B. Koszel, *Rola Niemiec w procesach decyzyjnych Unii Europejskiej w XXI wieku...*, s. 38; P.J. Borkowski, *Międzyrządowość w procesie integracji europejskiej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2013, s. 269–297.

²⁸ J. Maliszewska-Nienartowicz, *System instytucjonalny i prawny Unii Europejskiej*, TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2010, s. 31.

wszystkie państwa członkowskie do nawiązywania ściślejszej współpracy w zakresie ochrony zdrowia i ochrony środowiska oraz rozbudowy sieci transeuropejskich w transporcie, komunikacji oraz energetyce. Wszystkie wyznaczone w TUE cele na drodze do ich realizacji musiały uwzględniać zasadę pomocniczości (subsydiarności), która została zapisana w art. 5 tego traktatu²⁹.

Drugi filar miał na celu wzmacnianie bezpieczeństwa w obszarze Wspólnoty poprzez systematyczne rozwijanie współpracy w tym zakresie między państwami członkowskimi. Sygnatariusze traktatu zobowiązali się również do uznawania wspólnych wartości i dbania o interesy, zwłaszcza bezpieczeństwo, każdego członka Unii Europejskiej. W tej kwestii istotne również było przestrzeganie praw człowieka i umacnianie demokratycznych procedur³⁰.

Trzeba tutaj wspomnieć, że państwem, które po II wojnie światowej najwcześniej zaczęło mówić o potrzebie utworzenia wśród państw Europy Zachodniej autonomicznej struktury współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa, była Francja, obawiająca się nowego zagrożenia ze strony Niemiec. Już w marcu 1947 r. zawarła ona z Wielką Brytanią traktat przymierza z Dunkierki, a w marcu 1948 r. doprowadziła do podpisania tzw. traktatu brukselskiego, tzn. Traktatu o Współpracy Gospodarczej, Społecznej i Kulturalnej oraz Obronie Zbiorowej, do którego, obok Francji i Wielkiej Brytanii, przystąpiły też trzy kraje Beneluksu. Na podstawie tego traktatu powstała Unia Zachodnia – pierwsza organizacja zbiorowej samoobrony państw Europy Zachodniej. Dążenia Francji do ściślejszej integracji państw Europy Zachodniej w latach 50. XX w. wiązały się z próbą rozciągnięcia kontroli na proces remilitaryzacji powstałej w 1949 r. RFN, „co miało być powiązane zgodnie z interesem Stanów Zjednoczonych oraz Wielkiej Brytanii z włączeniem RFN do zachodniego systemu obronnego funkcjonującego w ramach NATO i Unii Zachodniej”³¹.

Po ponownym przejściu władzy w 1958 r. przez generała de Gaulle’a współpraca Francji i RFN w kwestii bezpieczeństwa europejskiego zaczęła przybierać bardziej materialny kształt. Jak już pisałem,

²⁹ E. Wojtaszek-Mik, C. Mik, *Unia Europejska. Wspólnota Europejska. Zbiór dokumentów*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2005.

³⁰ J. Starzyk-Sulejewska, *Francja i Niemcy wobec wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej*, „*Studia Politica Germanica*” 2012, nr 1, s. 197–229. Patrz także: S. Parzymies, *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa w ramach EWG*, „*Sprawy Międzynarodowe*” 1992, nr 1–2, s. 51–57; A. Szeptycki, *Francja czy Europa? Dziedzictwo generała de Gaulle’a w polityce zagranicznej V Republiki*, PISM, Warszawa 2005.

³¹ J. Starzyk-Sulejewska, *Francja i Niemcy wobec wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej...*, s. 198.

de Gaulle uważał, że pojednanie i współpraca Francji i Niemiec są niezbędnym elementem odbudowy Europy, a także warunkiem zapewnienia jej bezpieczeństwa i wzmocnienia roli Francji na arenie międzynarodowej. Postanowienia traktatu z Maastricht dotyczące wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa UE odwoływały się właśnie do wcześniejszych propozycji zgłaszanych przez Francję i Niemcy. W kolejnych latach współpraca francusko-niemiecka, przy współudziale i poparciu pozostałych państw członkowskich Unii, wyznaczała „kolejne etapy działań na rzecz budowy założeń oraz realizacji początkowo Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony, a z czasem, tj. od wprowadzenia w życie traktatu lizbońskiego, wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony”³².

Ostatni, III filar był efektem z trudem wypracowanego kompromisu państw członkowskich, które uprawnienia w zakresie spraw wewnętrznych i wymiaru sprawiedliwości chciały pozostawić na szczeblu narodowym. Zgodnie z artykułem K traktatu do wspólnych działań i zainteresowań zostały zaliczone m.in.: walka z terroryzmem, polityka azylowa, walka z narkotykami, regulacja przekraczania zewnętrznych granic UE, walka z nielegalną imigracją i przestępczością zorganizowaną, współpraca sądowa w sprawach cywilnych i karnych³³.

2.2. WYZWANIA I OCENA TRAKTATU Z MAASTRICHT

Zawarcie traktatu z Maastricht i utworzenie Unii Europejskiej postawiło przed jej państwami członkowskimi wiele nowych wyzwań i zobowiązań, których efektem końcowym miał być jednolity (wspólny) rynek, pozbawiony wszelkich barier. Wspólne wysiłki przyniosły największe efekty w polityce regionalnej, rolnej, walutowej, przemysłowej i badawczo-rozwojowej, transportowej oraz w różnych sferach polityki społecznej³⁴. Rozwój polityki regionalnej stanowił jeden z priorytetowych celów UE, wspierany przez Europejski Bank Inwestycyjny.

Celem polityki regionalnej było wspieranie przedsiębiorczości poprzez tworzenie nowej infrastruktury, wzrost inwestycji produkcyjnych, a od 1994 r. – rozwój współpracy transgranicznej z państwami Europy Środkowej i Wschodniej. Od początku budowania fundamentów powojennej integracji europejskiej kluczowe znaczenie miała też polityka rolna. W ramach Unii Europejskiej wspólna polityka rolna

³² *Ibidem*, s. 212.

³³ A. Przyborowska-Klimczak, E. Skrzydło-Tefelska, *Dokumenty europejskie...*, s. 306.

³⁴ K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej...*, s. 300.

(WPR) zachowała swój priorytet, o czym świadczy udział wydatków z budżetu Wspólnoty na ten sektor, który w latach 1990–1996 wynosił średnio 54 proc. ogółu, a dziś przekracza 40 proc. Wysokie dotacje miały wpłynąć na podnoszenie konkurencyjności europejskich produktów rolnych na rynku światowym, a także zniwelować różnice w dochodach gospodarstw rolnych.

Wprowadzenie wspólnej polityki walutowej było kolejnym elementem zacieśniającym współpracę między państwami członkowskimi. Dla osiągnięcia celu, jakim miała być unia gospodarcza i walutowa, traktat z Maastricht wprowadził kilka wskaźników konwergencji, które nie powinny być przekraczane w państwach członkowskich, o czym już wcześniej pisałem³⁵. Jednym z celów Unii Europejskiej było również wprowadzenie wspólnej waluty euro, której nazwę przyjęto w 1995 r. podczas kolejnego posiedzenia Rady Europejskiej.

Wszystkim działaniom Unii Europejskiej przyświecał jeden główny cel: wzrost gospodarczy przekładający się na wzrost zatrudnienia, podniesienie poziomu życia obywateli i konkurencyjności poszczególnych sektorów gospodarczych w całej UE. Dlatego też dużą wagę, a tym samym nakłady finansowe, przykładano do badań naukowych i rozwoju technologicznego. Programy badawcze miały być skoncentrowane na rozwoju nowoczesnych technologii, wykorzystywanych na potrzeby cywilne i wojskowe, które wymagały nakładów finansowych nie tylko na same badania, ale również na kształcenie wysoko wykwalifikowanej kadry naukowej.

Kolejnym istotnym czynnikiem wspierającym rozwój rynku wspólnotowego miała być wspólna polityka transportowa, usprawniająca przemieszczanie osób i towarów na terenie Unii Europejskiej. Wspólne działania na rzecz rozwoju infrastruktury ogólnoeuropejskiej miały znacznie obniżyć koszty transportu przy jednoczesnym zminimalizowaniu obciążenia dla środowiska naturalnego³⁶. Działania dotyczące ochrony środowiska nie odnosiły się wyłącznie do kwestii transportu i jego negatywnych skutków dla środowiska naturalnego. Traktat z Maastricht wprowadził wiele ograniczeń i norm, do których musiały dostosować się państwa członkowskie. Polityka w tym zakresie była ukierunkowana na poprawę stanu środowiska naturalnego, a tym samym na ochronę zdrowia i życia ludzkiego. W okresie stałego rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego była to bardzo istotna kwestia,

³⁵ *Ibidem*, s. 303.

³⁶ W. Weidenfeld, W. Wessles, *Europa od A do Z. Podręcznik integracji europejskiej*, Wydawnictwo „Wokół nas”, Gliwice 1999, s. 237.

będąca podstawą zrównoważonego rozwoju, który uwzględnia potrzeby przyszłych pokoleń.

Działania integracyjne, zapoczątkowane po II wojnie światowej przez państwa Europy Zachodniej, w latach 90. XX w. – po zakończeniu zimnej wojny – doprowadziły Unię Europejską do pozycji najsilniejszej organizacji społeczno-politycznej i gospodarczej w Europie oraz wzmocniły jej bezpieczeństwo. Członkostwo we Wspólnocie stało się dla pozostałych państw europejskich szansą na rozwój i dało im możliwość umocnienia pozycji w świecie, czego przykładem może być m.in. Polska³⁷. Do grona kolejnych państw, które ubiegały się o członkostwo w UE należały Austria, Szwecja, Finlandia oraz Norwegia. W przypadku Austrii, Szwecji i Finlandii negocjacje zakończyły się sukcesem i z dniem 1 stycznia 1995 r. państwa te stały się członkami Unii Europejskiej. Na brak pełnej integracji Norwegii ze Wspólnotą wpłynęło przeprowadzone w tym kraju referendum, w którym 52 proc. obywateli opowiedziało się przeciwko włączeniu do struktur UE³⁸.

2.3. INTEGRACJA EUROPEJSKA PO MAASTRICHT (TRAKTAT AMSTERDAMSKI, TRAKTAT Z NICEI I TRAKTAT LIZBOŃSKI)

Podpisanie Traktatu o Unii Europejskiej nie oznaczało zakończenia procesu integracji europejskiej. Proces ten wymagał wprowadzania kolejnych rozwiązań, które musiały uwzględniać aktualnie osiągnięty poziom jedności, a zarazem powinny wyznaczać nowe cele i priorytety. Już 2 października 1997 r. został podpisany traktat amsterdamski, który wszedł w życie 1 czerwca 1999 r. Najważniejsze zmiany, które wprowadził, to m.in. włączenie do polityki UE współpracy w ramach porozumienia z Schengen, przesunięcie działań w zakresie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych z filaru III do filaru I (Wspólnot Europejskich), rozszerzenie zakresu głosowania większością kwalifikowaną przez Parlament Europejski.

Kolejna rewizja traktatów założycielskich nastąpiła 26 lutego 2001 r., kiedy to państwa członkowskie podpisały traktat z Nicei, który wszedł w życie 1 marca 2003 r. Stanowił on podłoże dla przyszłego rozszerzenia Unii Europejskiej o państwa Europy Środkowej i Wschodniej. Ostatnim, ale równie ważnym traktatem był podpisany 13 grudnia 2007 traktat lizboński, który wszedł w życie 1 grudnia

³⁷ *Polska w Europie jutra. Polityka europejska Polski w kontekście zmian międzynarodowych XXI wieku*, red. J. Niżnik z udziałem J. Barcza i J. Truszczyńskiego, Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa 2021.

³⁸ K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej...*, s. 322.

2009 r. Rozszerzenie UE wymagało wprowadzenia nowych regulacji, m.in. w kwestiach określenia mechanizmów podejmowania decyzji. Traktat lizboński miał na celu umocnienie demokracji europejskiej, zacieśnianie współpracy w zakresie kontroli granic, współpracy sądowej i służb policji. Na uwagę zasługuje wprowadzenie tzw. inicjatywy obywatelskiej, która umożliwiła społeczeństwu UE aktywne uczestnictwo w jej życiu³⁹.

Na mocy traktatu z Lizbony sporo władzy w UE zyskał Parlament Europejski, który obecnie „decyduje o większości unijnego prawa. Część uzyskanych przezeń kompetencji do tej pory była zarezerwowana jedynie do Rady, np. polityka rolna, wizowa i azyłowa. Do nich dochodzą sprawy, którymi do tej pory Unia się nie zajmowała, takie jak ochrona danych osobowych, energia, własność intelektualna. Parlament ma wpływ na obsadę stanowisk komisarza. I choć za wcześnie, by twierdzić, że Unia staje się demokracją parlamentarną, to przynależność do europarlamentu daje już nie tylko spore pieniądze, ale i władzę”⁴⁰.

Parlament Europejski *de facto* może dziś tworzyć i tworzy prawo na równi z Radą UE i Komisją Europejską. Posiada uprawnienia do blokowania unijnych umów handlowych (np. sprzecznych z prawami człowieka) i wpływa na podział unijnych pieniędzy, które na przykład są przeznaczane na wspólną politykę rolną. Mówiąc o systematycznie rosnących uprawnieniach PE, należy pamiętać, że nadają je państwa członkowskie. To one decydują o tym, co Parlamentowi wolno i w jaki sposób wykorzysta swoje kompetencje. Natomiast PE nie jest uprawniony do decydowania o sobie samym i do przyznawania sobie władzy, gdyż o tym decydują państwa członkowskie UE⁴¹. Traktat z Lizbony wzmocnił kompetencje i rolę Parlamentu Europejskiego w procesie decyzyjnym UE, a także wzmocnił rolę parlamentów narodowych. Traktat ten nadał PE nowe kompetencje w obszarze budżetu, stanowienia prawa w UE czy w procesie zawierania umów międzynarodowych. Najważniejszą zmianą dla PE stało się rozszerzenie jego roli w procedurze współdecydowania, co *de facto* stawia dziś PE na równi z Radą⁴².

³⁹ J.J. Węc, *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007–2009*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011; J.M. Fiszer (red.), *Parlament Europejski po traktacie z Lizbony. Doświadczenia i nowe wyzwania*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2011; J.M. Fiszer, *Modernizacja Unii Europejskiej w dobie kryzysu i kształtowania się nowego ładu globalnego. Szanse i zagrożenia*, „Politeja” 2013, nr 26, s. 149–168.

⁴⁰ Patrz M. Marczak, *I kto tu rządzi?*, „Newsweek Polska”, dodatek specjalny, grudzień 2009, s. 23.

⁴¹ Patrz J.A. Wojciechowski, *Europa po liftingu*, Greek Galery, Warszawa 2008, s. 56–58.

⁴² Szerzej na ten temat patrz: J. Jaskiernia, *Pozycja Parlamentu Europejskiego w systemie instytucjonalnym Unii Europejskiej po traktacie z Lizbony*, w: J.M. Fiszer (red.), *Parlament*

W traktacie z Lizbony ustalono także nowy podział mandatów między państwami członkowskimi UE. Jeśli zaś chodzi o parlamenty narodowe i ich nową rolę w procesie funkcjonowania UE, to przyjęto następujące rozwiązania: uczestniczenie w uproszczonej procedurze zmiany traktatów, umocnienie pozycji w dziedzinach wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości oraz zwiększenie informacji. Poza tym w traktacie lizbońskim określono możliwości i warunki wystąpienia kraju członkowskiego z UE oraz zmniejszono liczbę komisarzy (od 1 listopada 2014 r.) do 2/3 liczby państw członkowskich. Ponadto traktat ten zmienił zasady funkcjonowania niektórych organów UE. Przede wszystkim uznał Radę Europejską za instytucję Unii Europejskiej, choć nadal nie posiada ona kompetencji prawodawczych. Najwięcej wątpliwości wzbudzał proces decyzyjny w RE, gdzie ostatecznie zdecydowano się na większość kwalifikowaną. Utworzono także nową instytucję, czyli przewodniczącego Rady Europejskiej, wybieranego na okres 2,5 r. Główne jego zadania to: organizacja, kierowanie pracami RE, przedstawianie sprawozdań PE, zapewnienie ciągłości prac RE. Niestety, w praktyce czasami prowadzi to do kolizji z kompetencjami wysokiego przedstawiciela Unii do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa⁴³. Można postawić tezę, że traktat z Lizbony wzmocnił nie tylko rolę PE, ale również umocnił pozycję UE na arenie międzynarodowej. Traktat lizboński ostatecznie określił – jeśli idzie o Parlament Europejski – górny pułap liczby posłów na 750 (nie wliczając przewodniczącego PE) oraz minimalną liczbę posłów przypadającą na najmniej ludny kraj członkowski – sześciu deputowanych. Ponadto ustalił, że rozdział miejsc ma mieć charakter degresywnie proporcjonalny⁴⁴. Oznacza to, że podział mandatów nie opiera się na uniwersalnej, matematycznej regule, a jest efektem porozumienia politycznego i ma charakter tymczasowy oraz jest przedmiotem dyskusji przy okazji kolejnych wyborów do Parlamentu Europejskiego. Ponadto uzgodniono, że w przyszłości szczegółowy podział miejsc pomiędzy państwa członkowskie określi Rada Europejska na podstawie propozycji Parlamentu Europejskiego⁴⁵.

Europejski po traktacie z Lizbony. Doświadczenia i nowe wyzwania, ISP PAN, Warszawa 2011, s. 153–178.

⁴³ Patrz M. Kleinowski, *Wpływ traktatu lizbońskiego na siłę Polski w Radzie Unii Europejskiej*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 1(48), s. 184–207.

⁴⁴ Patrz Ł. Sosnowski, *Podział mandatów do Parlamentu Europejskiego*, w: K. Smyk (red.), *Traktat z Lizbony – postanowienia, ocena i implikacje*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2008, s. 152–162.

⁴⁵ *Ibidem*. Patrz także: J.M. Fiszer, *Parlament Europejski po wyborach z czerwca 2009 roku*, w: J.M. Fiszer (red.), *Parlament Europejski po traktacie z Lizbony. Doświadczenia i nowe wyzwania...*, s. 115–152.

Poczynając od traktatu z Maastricht, do kolejnych traktatów wprowadzane były nowe procedury, m.in. procedura art. 7 TUE, ustanowiona na mocy traktatu z Amsterdamu i zmodyfikowana na mocy traktatu z Nicei, które – jak pisze profesor Jan Barcz – „pozwalają oddziaływać na państwa członkowskie, mające problemy z przestrzeganiem praworządności, z drugiej zaś – ich zadaniem jest «ochrona» Unii przed destrukcyjnymi działaniami takiego państwa. Przypomnijmy, że w skrajnym przypadku możliwe jest nawet zawieszenie takiego członka w unijnym procesie decyzyjnym. Procedura ta krytykowana jest ze względu na jej słabą efektywność, niemniej jej «siła» wyraża się w długotrwałości oddziaływania i otwierania szansy na powrót do statusu «normalnego» państwa członkowskiego”⁴⁶.

2.4. UNIA EUROPEJSKA WOBEC ZAGROŻEŃ DLA BEZPIECZEŃSTWA NA PROGU XXI WIEKU

Niestety, wszystkie te rozwiązania nie uchroniły UE przed kolejnymi problemami i kryzysami, zwłaszcza kryzysem finansowo-gospodarczym w latach 2008–2014 i kryzysem migracyjnym w latach 2015–2016, które do dziś nie zostały skutecznie zażegnane i zagrażają integracji i bezpieczeństwu Europy. Podejmowane działania antykryzysowe nie zmierzały bowiem w kierunku wyeliminowania głównych przyczyn zaistniałych problemów. Przywódcy unijni zbyt mocno koncentrowali się na problemach drugorzędnych i obronie własnych interesów narodowych, co było szkodliwe dla klimatu wzajemnego zaufania i wiary w skuteczność integracji europejskiej. Nie zawsze – jak pisze Tomasz G. Grosse – „przyjmowano trafną diagnozę sytuacji kryzysowej lub popełniano błędy w polityce antykryzysowej. Widoczna też była «asymetria racjonalności» działań antykryzysowych, polegająca na tym, że troszczono się bardziej o interesy własnych wyborców i podatników aniżeli o dobro całej UE lub UGW. Decydentów politycznych cechowały tendencja do minimalizowania kosztów dla własnych społeczeństw i w miarę możliwości przerzucania ich na inne państwa”⁴⁷.

Mimo owych anomalii i narastających dziś nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa Europy i świata, które determinuje agresja Rosji na Ukrainę z 24 lutego 2022 r., UE – moim zdaniem – nie ma lepszej perspektywy niż daleko idąca integracja Europy. Dlatego jej pogłębianie

⁴⁶ J. Barcz, *Znaczenie traktatu z Maastricht...*, s. 201. Patrz także: J. Barcz, *Unia Europejska wobec niepraworządnego państwa członkowskiego*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 1.

⁴⁷ T.G. Grosse, *Pokryzysowa Europa...*, s. 275; Patrz także: H.W. Maull, *World Politics in Turbulence*, „International Politik und Gesellschaft” 2011, 1, s. 11–25.

jest imperatywem – mimo krótkowzrocznej polityki niektórych europejskich liderów, a nawet wbrew nim. Równocześnie, w celu zniwelowania rosnących nastrojów nacjonalistycznych, Unia Europejska musi aktywnie wspierać wysiłki państw członkowskich ukierunkowane na zachowanie ich specyfiki i tożsamości kulturowej oraz powinna stworzyć własne siły zbrojne, niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa Europie. Wymagać to będzie gruntownego przebudowania świadomości Europejczyków. Można przyjąć, że sytuacja globalna oraz atrakcyjność UE będzie temu sprzyjać. UE mimo licznych słabości i nierozwiązanych problemów dla wielu państw nadal jest atrakcyjną i pożądaną instytucją, np. dla Ukrainy, Mołdawii, Gruzji czy państw Bałkanów Zachodnich, oraz cieszy się dużym poparciem społecznym w państwach członkowskich. Na przykład, jak wynika to z najnowszego badania CBOS⁴⁸, poparcie społeczeństwa dla obecności Polski w UE nigdy nie było tak wysokie jak obecnie. Obecnie 92 proc. Polaków opowiada się za obecnością Polski w Unii Europejskiej, a ponad połowa chwali Unię za działania na polu walki z pandemią koronawirusa, w związku z wojną w Ukrainie oraz dotyczące pilnowania praworządności w krajach członkowskich. Gorsze noty Wspólnota zbiera za politykę klimatyczną i migracyjną. Natomiast 38 proc. badanych opowiada się za pogłębieniem integracji między wszystkimi państwami Unii⁴⁹.

ZAKOŃCZENIE

Powojenny jałtańsko-poczdamski, inaczej bipolarny lub zimnowojenny, ład międzynarodowy rozpadł się 30 lat temu wraz z upadkiem komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej, zjednoczeniem Niemiec i rozpadem Związku Radzieckiego, co nastąpiło w latach 1989–1991. W rezultacie tych historycznych procesów zakończyła się zimna wojna i zmieniła się mapa polityczna Europy i świata. Pojawiły się nowe, suwerenne i demokratyczne państwa na czele z Polską. Zmienił się układ sił w Europie i na świecie. Rozpoczął się proces budowy nowego, postzimnowojennego systemu międzynarodowego, a jednym ze skutków tego procesu, obok daleko idącej globalizacji, stało się niebywale przyspieszenie procesów integracyjnych na naszym kontynencie, które doprowadziły do zawarcia traktatu z Maastricht i utworzenia

⁴⁸ Badania przeprowadzono od 30 maja do 9 czerwca 2022 r. Patrz: A. Karwowska, *Antyunijna retoryka PiS nie działa*, „Gazeta Wyborcza”, 26.07.2022, s. 8.

⁴⁹ *Ibidem*.

Unii Europejskiej⁵⁰. Traktat z Maastricht stał się mocnym fundamentem UE i akceleratorem integracji Europy, która stała się istotną częścią euroatlantyckiego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego.

Jednocześnie w latach 90. XX w., wraz z końcem zimnej wojny na świecie z roku na rok zwiększała się liczba państw słabych, upadających i upadłych. Stanowiły one i stanowią nadal – obok wyścigu zbrojeń i terroryzmu międzynarodowego – jedno z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa Europy i świata⁵¹. Ta słabość wewnętrzna i agresywność silniejszych wobec słabszych państw przyczyniały się do wybuchu większości konfliktów po 1991 r. Tylko w latach 1992–2008 wybuchło na świecie ponad 70 poważnych konfliktów zbrojnych, a w latach 2009–2022 dziesiątki kolejnych. Wśród nich tak groźne dla pokoju światowego jak wojny w Afganistanie czy Iraku, wojna rosyjsko-gruzińska, wojna w Syrii i wojna Rosji z Ukrainą⁵².

Co więcej, w latach 2008–2022 słabła też rola Wspólnoty Atlantyckiej na arenie międzynarodowej, gdyż UE i NATO długo nie mogły osiągnąć konsensu w sprawie form i zakresu dalszej współpracy oraz metod walki o pokój na świecie. Mocno rozeszły się drogi Europy i Stanów Zjednoczonych. Ich wzajemne więzi i współpraca nie były już tak mocne jak w latach zimnej wojny. Okazało się też, że Wspólnota Atlantycka była nieprzygotowana na upadek ładu bipolarnego i rozpad imperium sowieckiego. Zaskoczyła ją arabska wiosna, wydarzenia na Ukrainie, w Syrii czy Państwo Islamskie. Na początku lat 90. XX w. założono bowiem błędnie, że neoliberalny świat rozwijający się pod kontrolą Stanów Zjednoczonych, świat wolnego rynku i demokracji, przyniesie rozwiązanie, które doprowadzą do powstania nowego porządku: świata wolności, demokracji, pokoju i dobrobytu, ukształtowanego na obraz i podobieństwo Pax Americana. Tak się jednak nie stało, gdyż pojawili się nowi pretendenci do przejęcia kontroli nad światem,

---

⁵⁰ J.M. Fiszer, *System euroatlantycki przed i po zakończeniu zimnej wojny. Istota, cele i zadania oraz rola w budowie nowego ładu globalnego*, ISP PAN, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2013; J.M. Fiszer, *Polska wobec małych sąsiadów – aspekty teoretyczne i użytkowe*, w: R. Żelichowski (red.), *Pierwsza pięciolatka. Małe państwa Europy Środkowo-Wschodniej w Unii Europejskiej*, ISP PAN, Warszawa 2010, s. 29–57; Z. Brzeziński, *Strategiczna wizja. Ameryka a kryzys globalnej potęgi*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2013; R. Kuźniar, *Europa w porządku międzynarodowym*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2016.

⁵¹ R. Rybkowski, *Komu potrzebna są państwa upadłe?*, w: R. Kłosowicz, A. Mania (red.), *Problemy upadku państw w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 16–23; G. King, L. Zeng, *Improving Forecasts of State Failure*, „World Politics” 2001, nr 4, s. 623.

⁵² A.D. Rotfeld, *Polityka suwerennej Polski w niestabilnym świecie*, „Sprawy Międzynarodowe” 2008, nr 4, s. 10; J.M. Fiszer, *Zadania i cele polityki zagranicznej Władimira Putina*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2016, t. 52, nr 1, s. 167–201.

tn. Chiny i Rosja pod rządami prezydenta Władimira Putina, który już w 2007 r. podczas konferencji bezpieczeństwa w Monachium mówił o końcu świata „jednobiegunowego”, mając na myśli dominację Stanów Zjednoczonych. Wypowiedział się wówczas przeciwko amerykańskiej jednostronności i amerykańskiemu ekspansjonizmowi⁵³.

Rosja pod rządami Putina prowadziła coraz bardziej agresywną politykę zagraniczną, długo tolerowaną przez Zachód, która dziś zagraża bezpieczeństwu Europy i światu. Władimir Putin postawił sobie bowiem konkretne cele do osiągnięcia na arenie międzynarodowej i sukcesywnie je realizuje, od 2000 r. do chwili obecnej. Nie zgodził się na przyjęcie pozycji defensywnej i zaczął przygotowywać powrót Rosji na pierwszy plan sceny międzynarodowej. W 2013 r. Federacji Rosyjskiej udało się storpedować plany zawarcia umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z UE, a w 2014 r. zaanektowała Półwysep Krymski, co doprowadziło do powrotu zimnej wojny i głębokiego kryzysu w stosunkach międzynarodowych. Głównym celem Putina stała się likwidacja UE i rozbitcie systemu euroatlantyckiego oraz odbudowa silnej Rosji i umocnienie jej pozycji na arenie międzynarodowej jako supermocarstwa dysponującego adekwatnymi do tego statusu potencjałami, a zwłaszcza gospodarczym i militarnym. Cele i zadania, jakie postawił przed polityką zagraniczną i militarną Rosji Władimir Putin, były i są niebezpieczne dla Europy i całego świata oraz dla pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Mogą bowiem doprowadzić do wybuchu trzeciej wojny światowej. Co więcej, dziś społeczność międzynarodowa zastanawia się, czy nad światem wisi widmo wojny atomowej? „Ryzyko nuklearnego armagedonu – oświadczył 5 października 2022 r. prezydent Joe Biden – jest najwyższe od czasu kryzysu kubańskiego z 1962 r.”. Pociuszające jest to, że bezprawna agresja Rosji na Ukrainę, wbrew oczekiwaniom Putina, skonsolidowała UE i NATO oraz system euroatlantycki, a także otwarła Ukrainie drogę do UE i być może także do NATO, dzięki czemu wzmocnione zostały bezpieczeństwo i integracja Europy. W ten sposób zapisane w traktacie z Maastricht „*ever closer union*”, tj. rozwijanie coraz ściślejszej integracji, wciąż jest głównym celem Unii Europejskiej i sprzyja bezpieczeństwu Europy.

⁵³ J.M. Fiszer, *Czy Stany Zjednoczone tracą pozycję światowego hegemonu? Jeśli tak, to dlaczego?*, w: J.M. Fiszer, A. Chojan (red.), *Stany Zjednoczone słabnącym hegemonem? Przejawy, przyczyny i skutki dla świata*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2022, s. 17–48; *idem*, *Will China Take Over the World in the Middle of the 21 st Century?*, „*Studia Polityczne*” 2022, nr 1, s. 11–34; P. Buhler, *O potędze w XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2014, s. 186; M. Budzisz, *Rosyjska strategia rozgrywki z Zachodem*, „*Analizy Międzynarodowe*” 2021, nr 2, s. 77–89.

BIBLIOGRAFIA

- Barcz J., *Unia Europejska wobec niepraworządnego państwa członkowskiego*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 1.
- Barcz J., *Znaczenie Traktatu z Maastricht w rozwoju integracji europejskiej. Nadal aktualne wyzwania*, w: E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk, M. Michalczyk-Wlizło (red.), *Państwo – prawa człowieka – mniejszości narodowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2023.
- Borkowski P.J., *Międzyrządowość w procesie integracji europejskiej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2013.
- Brzeziński Z., *Strategiczna wizja. Ameryka a kryzys globalnej potęgi*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2013.
- Budzisz M., *Rosyjska strategia rozgrywki z Zachodem*, „Analizy Międzynarodowe” 2021, nr 2.
- Buhler P., *O potęgę w XXI wieku*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2014.
- Cini M. (red.), *Unia Europejska. Organizacja i funkcjonowanie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne SA, Warszawa 2007.
- Dokumenty Wspólnot Europejskich*, UMCS, Lublin 1994.
- Doliwa-Klepacki Z.M., *Integracja europejska*, Temida 2, Białystok 1999.
- Doliwa-Klepacki Z.M., *Wspólnoty Europejskie*, TEMIDA, Białystok 1993.
- Fiszer J.M., *Czy Stany Zjednoczone tracą pozycję światowego hegemonu? Jeśli tak, to dlaczego?*, w: J.M. Fiszer, A. Chojan (red.), *Stany Zjednoczone słabnącym hegemonem? Przejawy, przyczyny i skutki dla świata*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa, 2022.
- Fiszer J.M., *Modernizacja Unii Europejskiej w dobie kryzysu i kształtowania się nowego ładu globalnego. Szanse i zagrożenia*, „Politeja” 2013, nr 26.
- Fiszer J.M., *Parlament Europejski po wyborach z czerwca 2009 roku*, w: J.M. Fiszer (red.), *Parlament Europejski po traktacie z Lizbony. Doświadczenia i nowe wyzwania*, ISP PAN, Warszawa 2011.
- Fiszer J.M., *Polska wobec małych sąsiadów – aspekty teoretyczne i utilitarne*, w: R. Żelichowski (red.), *Pierwsza pięciolatka. Małe państwa Europy Środkowo-Wschodniej w Unii Europejskiej*, ISP PAN, Warszawa 2010.
- Fiszer J.M., *Przesłanki wewnętrzne i międzynarodowe upadku Związku Radzieckiego w 1991 roku oraz jego konsekwencje geopolityczne dla polityki zagranicznej Polski*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, nr 19, z. 2.
- Fiszer J.M., *System euroatlantycki przed i po zakończeniu zimnej wojny. Istota, cele i zadania oraz rola w budowie nowego ładu globalnego*, ISP PAN, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2013.

- Fiszer J.M., *Transformacja ustrojowa w Polsce po 1989 roku oraz jej sukcesy i porażki*, w: J. Wojnicki, J. Miecznikowska, Ł. Zamecki (red.), *Polska i Europa w perspektywie politologicznej*, t. II, Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2020.
- Fiszer J.M., *Unia Europejska a Polska. Dziś i jutro*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002.
- Fiszer J.M., *Unia Europejska po brexicie*, w: J.M. Fiszer (red.), *Unia Europejska-Chiny w XXI wieku*, ISP PAN, Warszawa 2018.
- Fiszer J.M., *Will China Take Over the World in the Middle of the 21 st Century?*, „*Studia Polityczne*” 2022, nr 1.
- Fiszer J.M., *Zadania i cele polityki zagranicznej Władimira Putina*, „*Myśl Ekonomiczna i Polityczna*” 2016, t. 52, nr 1.
- Fiszer J.M. (red.), *Współpraca Polski, Niemiec i Francji w ramach Trójkąta Weimarskiego (1991–2021)*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2022.
- Góralski W., *Wspólnoty europejskie*, w: W. Góralski (red.), *Unia Europejska. Geneza–System–Prawo*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
- Grosse T.G., *Pokryzysowa Europa*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2018.
- Günther M., *Wchodzenie w erę euro*, „*Deutschland*” 1998, nr 4.
- Jaskiernia J., *Pozycja Parlamentu Europejskiego w systemie instytucjonalnym Unii Europejskiej po traktacie z Lizbony*, w: J.M. Fiszer (red.), *Parlament Europejski po traktacie z Lizbony. Doświadczenia i nowe wyzwania*, ISP PAN, Warszawa 2011.
- Karwowska A., *Antyunijna retoryka PiS nie działa*, „*Gazeta Wyborcza*”, 26.07.2022.
- King G., Zeng L., *Improving Forecasts of State Failure*, „*World Politics*” 2001, nr 4.
- Kleinowski M., *Wpływ traktatu lizbońskiego na siłę Polski w Radzie Unii Europejskiej*, „*Myśl Ekonomiczna i Polityczna*” 2015, nr 1(48).
- Koszel B., *Rola Niemiec w procesach decyzyjnych Unii Europejskiej w XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 2019.
- Kuźniar R., *Europa w porządku międzynarodowym*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2016.
- Lastawski K., *Od idei do integracji europejskiej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2003.
- Maliszewska-Nienartowicz J., *System instytucjonalny i prawny Unii Europejskiej*, TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2010.
- Marczak M., *I kto tu rządzi?*, „*Newsweek Polska*”, Dodatek specjalny, grudzień 2009.
- Maull H.W., *World Politics in Turbulence*, „*International Politik und Gesellschaft*” 2011, nr 1.

- Parzymies S., *Od pojednania do wspólnego bezpieczeństwa. Wojskowe aspekty stosunków Paryż–Bonn*, PISM, Warszawa 1990.
- Parzymies S., *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa w ramach EWG*, „Sprawy Międzynarodowe” 1992, nr 1–2.
- Polska w Europie jutra. Polityka europejska Polski w kontekście zmian międzynarodowych XXI wieku*, red. J. Niżnik z udziałem J. Barcza i J. Truszczyńskiego, Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa 2021.
- Popowicz K., *Historia integracji europejskiej*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2006.
- Przyborowska-Klimczak A., Skrzydło-Tefelska E., *Dokumenty europejskie*, t. 3, Wydawnictwo Morpol, Warszawa 2007.
- Rotfeld A.D., *Polityka suwerennej Polski w niestabilnym świecie*, „Sprawy Międzynarodowe” 2008, nr 4.
- Rybkowski R., *Komu potrzebna są państwa upadłe?*, w: R. Kłosowicz, A. Mania (red.), *Problemy upadku państw w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Sosnowski Ł. (red.), *Podział mandatów do Parlamentu Europejskiego*, w: K. Smyk (red.), *Traktat z Lizbony – postanowienia, ocena i implikacje*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2008.
- Starzyk-Sulejewska J., *Francja i Niemcy wobec wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej*, „Studia Politica Germanica” 2012, nr 1.
- Szeptycki A., *Francja czy Europa? Dziedzictwo generała de Gaulle’a w polityce zagranicznej V Republiki*, PISM, Warszawa 2005.
- Weidenfeld W., Wessles W., *Europa od A do Z. Podręcznik integracji europejskiej*, Wydawnictwo „Wokół nas”, Gliwice 1999.
- Węc J.J., *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950–2010*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012.
- Węc J.J., *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007–2009*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011.
- Wojciechowski J.A., *Europa po liftingu*, Greek Galery, Warszawa 2008.
- Wojtaszek-Mik E., Mik C., *Unia Europejska. Wspólnota Europejska. Zbiór dokumentów*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2005.
- Żukrowska K., *Skutki unii walutowej dla procesów integracji*, „Sprawy Międzynarodowe” 1997, nr 3.